EĞİTİM HAKKINA ERİŞİMDE AYRIMCILIK

Eğitimde Ayrımcılığı Yasaklayan Ulusal ve Uluslararası Hukuk Belgeleri

Uluslararası mevzuat

Her bireyin eğitim hakkına tam bir eşitlik anlayışı içerisinde erişebilmesi, uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınmıştır. Öncelikle, bağlayıcılığı olmayan ancak devletlerin insan haklarına saygısı ve bununla ilgili yükümlülükleri konusunda temel referans metinlerden biri olan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 26. Maddesi, herkesin eğitim hakkına sahip olduğunu belirtir. 2. Maddesi de, beyannamede yer alan ve eğitim hakkının da aralarında bulunduğu haklardan herkesin ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayrım gözetilmeksizin yararlanabileceğini düzenler.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin 13. maddesi ile sözleşmede tanınan eğitim hakkının detaylandırıldığı Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 13 No'lu Genel Yorumu, eğitim hakkının herkes için var olduğunu ve Taraf Devletlerin eğitimi kanunen ve fiilen herkes için erişilebilir bir şekilde sunması gerektiğini belirtir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ikinci maddesi, eğitim hakkının da aralarında bulunduğu hakların her çocuğa kendilerinin, annebabalarının veya yasal vasilerinin sahip olduğu, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayrım gözetmeksizin tanınacağına hükmeder. Ayrıca, sözleşmenin 28. maddesinde, ilk ve ortaöğretimin fırsat eşitliği temelinde herkese açık olması gerektiği belirtilmiştir.

Kadına Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW), 10. Maddesi ile birlikte Taraf Devletlere kadınların eğitimde erkeklerle eşit haklara sahip olması için bütün önlemleri alma yükümlülüğü getirilmiştir.

Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşmenin 24. maddesi, eğitim hakkının ayrımcılık yapılmaksızın sağlanması için engellilerin eğitim sistemine dahil edilmesini, ihtiyaç duydukları desteğin verilmesini ve eğitime tam ve eşit katılım için gerekli becerilerin engellilere sağlanmasını düzenler. Engellilerin zorunlu ilk ve ortaöğrenim dışında genel yüksek okul eğitimine, mesleki eğitime, erişkin eğitimine ve ömür boyu eğitim ve öğrenme süreçlerine diğer bireylerle eşit koşullar altında erişimini sağlamak, Taraf Devletlerin yükümlülüklerinden biridir.

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmenin beşinci maddesinde herkesin ırk, renk, ulusal veya etnik kökene dayalı ayrımcılığa maruz kalmadan eğitim hakkını kullanacağını ve Taraf Devletlerin eğitim hakkı kullanılırken hukuk önünde eşitlik hakkını güvence altına alması gerektiğini düzenler.

Birleşmiş Milletler sözleşmelerinin yanı sıra, Avrupa Konseyi düzeyindeki sözleşmeler de eğitim hakkının herkes için var olduğunu belirtir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 1 No'lu Protokolün ikinci maddesi, hiç kimsenin eğitim hakkından yoksun bırakılamayacağını belirtir.

Birleşmiş Milletler
İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
Madde 26

- *Her şahsın öğrenim hakkı vardır. Öğrenim hiç olmazsa ilk ve temel safhalarında parasızdır. İlköğretim mecburidir. Teknik ve mesleki öğretimden herkes istifade edebilmelidir. Yüksek öğretim, liyakatlerine göre herkese tam eşitlikle açık olmalıdır.*
- *Öğretim insan şahsiyetinin tam gelişmesini ve insan haklarıyla ana hürriyetlerine saygının kuvvetlenmesini hedef almalıdır. Öğretim bütün milletler, ırk ve din grupları arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu teşvik etmeli ve Birleşmiş Milletler'in barışın idamesi yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.*
- *Ana baba, çocuklarına verilecek eğitim türünü seçmek hakkını öncelikle haizdirler.*

Ulusal mevzuat

Türkiye, yukarıda yer alan uluslararası sözleşmelere taraf olmasına rağmen, eğitim hakkını düzenleyen ulusal mevzuatı eşitlik ilkeleri bağlamında incelediğimizde durumun pek iç açıcı olmadığını görürüz. Türkiye'de eğitim sisteminin kişileri belirli bir ideolojiye göre tekçi bir zihniyetle yetiştirmenin aracı olarak kullanılması, eğitim ile ilgili kanunlarda ayrımcılığı yasaklayan düzenlemeler bulmamızı zorlaştırmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 10. Maddesi, kanun önünde eşitliği tanımlamakta ve devlet organları ile idare makamlarının bütün işlemlerinde bu ilkeye uygun hareket etmeleri gerektiğini düzenlemektedir. Öte yandan, 42. Maddesinde, eğitim ve öğretimin devletin gözetim ve denetimi altında, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda yapılacağına hükmedilmektedir.

Türkiye'de ilk, ortaokul ve lise eğitimini düzenleyen en önemli metin olan Milli Eğitim Temel Kanunu'nda, yukarıda bahsedilen ideoloji çerçevesinde Türklük vurgusu yoğun olarak yapılmıştır; bu nedenle de eğitimde eşitliği tesis edecek mekanizmalardan neredeyse yoksundur. Şöyle ki, eğitim sisteminin 'Türk Milli Eğitimi' olarak adlandırıldığı ve eğitimin amaçlarından birinin *"Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek"* olarak tanımlandığı bu kanundan Türk olmayanların ayrımcılıktan korunacağı şüphelidir. Yine de, 'genellik ve eşitlik' ilkesinin düzenlendiği 4. Maddede, eğitim kurumlarının dil, ırk, cinsiyet ve din ayrımı gözetilmeksizin herkese açık olduğu ve eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamayacağı belirtilmiştir.

Yüksek öğretimde de durumun farklı olduğunu söyleyemeyiz. 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 5, 7 ve 45. Maddelerinde yükseköğretimde imkan ve fırsat eşitliğinin sağlanmasına yönelik düzenlemeler bulunuyor olsa da, hakların eşitliğine yönelik etkili bir vurgu olduğu söylenemez. Ayrıca, kanunun amacından başlamak üzere geneline hakim olan Atatürk milliyetçiliği ve Türklük vurgusu, Türk olmayan ve bu değerleri benimsemeyen kimliklerin dışlanmasına yol açabilmektedir.

Son olarak, 20 Nisan 2016 tarihinde yürürlüğe giren Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu, eğitim ve öğretim alanında cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş temelli ayrımcılığı yasaklamış ve eğitim hakkının kullanılmasında ayrımcılığa uğrayan kişiler için eşitlik kurumuna başvuru yapılmasını düzenlemiştir.

Türkiye'de eğitim hakkına erişimde ayrımcılığa uğrayan gruplar

Bu bölümde, farklı ayrımcılık temellerine dayanılarak eğitim hakkının tam anlamıyla hayata geçmesi engellenen gruplara yer verilecektir.

Cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim temelli ayrımcılık

Heteroseksüel ilişkinin tek doğal ilişki ve norm olarak sunulması, lezbiyen, gey, biseksüel, ve transları (LGBT) eğitim ortamlarında kimliklerini gizlemek zorunda bırakmaktadır.

Eşcinselliğe hastalık olarak yaklaşan müdürler ve öğretmenler, LGBT öğrencileri ifşa edebilmekte ya da ailelerine açılmak zorunda bırakabilmektedir. Ayrıca, 'fark edilen' LGBT öğrenciler, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yaygın olduğu sınıf ortamlarında akranlarının ve öğretmenlerinin hakaretlerine, alaylarına ve bazen fiziki saldırılarına maruz kalabilmektedir. LGBT öğrencilere yönelik bu tür ihlallerin etkisi, kadın ve erkek arasındaki ilişkinin 'normal' olarak sunulduğu ders kitaplarında yer alan cinsiyetçi, homofobik, transfobik ve ayrımcı ifadelerle birlikte daha da artmaktadır.

Eğitim hizmetlerinden faydalanan LGBT'lerin yanı sıra, okullarda eğitimci olarak görev yapan kişiler de cinsel yönelim ve cinsiyet kimlikleri nedeniyle ayrımcılığa uğruyor. Eğitimciler, LGBT oldukları için suçlanıp açığa alınabilmekte, görevlerine son verilebilmekte ya da sürgüne gönderilebilmektedir. Özellikle trans öğretmenlerin açıldıkları takdirde mesleklerini sürdürebilmelerinin imkânı kalmıyor ve gece-gündüz farklı kimliklerle yaşamak zorunda bırakılıyor.

Etnik köken temelli ayrımcılık (Çerkes ve Roman)

Türkiye'deki azınlık kavramı Lozan Anlaşması ile tanımlananlarla sınırlı olduğu için, birçok etnik grup kendine ait okullar açma ya da eğitim sistemine dahil olma konusunda zorluklarla karşılaşmaktadır.

Çerkes dilleri olan Adigece ve Abhazca, son yıllarda 'Yaşayan Diller ve Lehçeler' adı altında seçmeli derslerde kendine yer bulabilmektedir. Ancak, Çerkes örgütlerine göre bu derslerde öğretmen ve materyal sorunu yaşanıyor. Kayseri, Tokat, Düzce ve Sakarya'da ortaokul düzeyinde 15 sınıfta Adigece ve Abhazca dili ders olarak okutuluyor. Ne var ki, çocukların anadilini okulda öğrenme imkanı var gibi görünse de, diğer seçmeli dil dersleriyle benzer bir şekilde birçok okulda MEB mevzuatına uygun bir şekilde 10 öğrenci bulunamadığı için ders açılmıyor.

Çerkes dillerinin öğretildiği dersler Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda okutuluyor olsa da ders kitabını hazırlayan, ders programını oluşturan ve öğretmenleri yetiştiren kuruluşun bir sivil toplum örgütü[1] olması, devlet kaynaklarının bu alana yeterince ayrılmadığını göstermektedir. Ayrıca, bir ders kitabının basılması için 500 öğrencinin o dersi seçmesi gerekiyor ancak Adıgece ve Abhazca seçmeli dersini o kadar seçen öğrenciler bu sayının altında olduğu için kitap basılmamış.

Bu dersleri seçen öğrencilerin sayısının az olması da ayrımcılığın başka bir boyutunu oluşturuyor. Bir yandan okul idarecilerinin ve öğretmenlerinin ilgisiz tutumu ile yeterli tanıtımın yapılmaması, diğer yandan 'fişlenme' ve 'ileride başına dert açma' kaygıları nedeniyle ailelerin çocuklarını yeterince teşvik etmemesi, öğrencileri engelleyen unsurlar arasında yer alıyor.

Yükseköğretimde de durum pek farklı görünmüyor. 3 üniversitede Çerkes Dili ve Edebiyatı Bölümü ku-

[1] Kafkas Dernekleri Federasyonu

rulması için karar alınmış olsa da şu ana kadar sadece Düzce'de bölüm açıldı. Ancak Türkiye'de bu bölümü okutabilecek kişiler olmadığı için hocaların hep dışarıdan, özellikle Rusya'dan getirildiği belirtiliyor. Kayseri'de 'Kafkas Dilleri ve Kültürü' adı altında açılan bölümde de sadece 1 hocanın olduğu bilinmektedir.

Örgün ve yükseköğretim dışında, Çerkes dillerinin öğretilebileceği özel kursların açılabileceği belirtilse de, oralarda ders verecek kişilere dair kriterlerin gerçekçi olmaması – örneğin, Türkiye'de Çerkes dilbilimcisi olmamasına rağmen filoloji mezunu olma ya da Türkiye'deki bölümler çok yeni olmasına rağmen diploma denkliği istenmesi gibi – eğitimci bulunmasını veya kurs açılmasını zorlaştırmaktadır.

Bu başlık altında incelenecek bir diğer grup olan Romanların, söz konusu eğitim olunca, önyargılar nedeniyle birçok gruptan daha dezavantajlı olduğu söylenebilir. Roman çocukların yoksulluk, kimlikleri nedeniyle okul içinde ayrımcılığa uğrama kaygısı, beslenme ve barınma olanaklarının yetersizliği ve erken evlendirilme nedeniyle okula devam oranları oldukça düşüktür.

Okula devam edebilen Romanların aldıkları eğitimin ve sahip oldukları imkânların diğer öğrencilerle eşit düzeyde olduğunu söylemek zordur. Roman olmayan ailelerin çocuklarını Roman çocuklarla birlikte okutmak istememesi, pek çok okulda bazı sınıfların sadece Roman çocuklara ayrılması sonucunu doğurmakta ve okul içinde ayrışmaya yol açmaktadır. Ayrıca, devlet okullarının fiziksel ihtiyaçları velilerden toplanan bağışlarla giderildiği için, dar gelirli Roman çocuklarının daha yoğun olduğu okulların koşulları diğer okullara oranla daha kötü durumdadır.

İlkokul, ortaokul ve liseye zorlukla devam eden, çoğunlukla da gerek ekonomik imkânların olmayışı gerek okulda maruz kaldıkları ayrımcı muamele nedeniyle okulu bırakmak zorunda kalan Romanların üniversiteye devam oranlarının da düşük olduğu belirtilmektedir. Üniversiteye giren ya da üniversite mezunu olan Romanların kesin sayısı bilinmese de, Türkiye'de sayıları milyonları bulan Romanlar arasında üniversite mezunu olanlar yüzlerle (yaklaşık 500 kişi) ifade edilmektedir.

Din temelli ayrımcılık (Hristiyan ve Musevi)

Türkiye'deki okullarda verilen din eğitimi, farklı inançlara mensup gruplardan çocukların ayrımcılığa maruz kalmasına yol açmaktadır. Örgün eğitimde din temelli ayrımcılığın önemli unsurlarından biri zorunlu olarak okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersidir. Ağırlıklı olarak Sünni İslam inancının Hanefi mezhebinin ele alındığı bu dersten Müslüman olmayan ailelerin çocukları muaf tutulsa da Alevi ailelerin çocukları dersi almak zorunda bırakılıyor. Ayrıca, çocuklarının herhangi bir nedenle din dersi almasını istemeyen ailelere de bu konuda seçme şansı bırakılmıyor. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi, velilerin şikâyeti ile birlikte uluslararası hak arama mekanizmalarına da konu olmuştur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bu yönde yapılan başvurular Türkiye'nin aleyhine sonuçlanmış ve mahkeme Türkiye'de öğretilen din dersinin uluslararası insan hakları standartlarına uygun olmadığına hükmetmiştir[2].

[2] Karar örneklerinden biri Mansur Yalçın ve Diğerleri/Türkiye kararıdır. AİHM'in 16.09.2014 tarihli kararı için bkz. http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-156852 (Erişim tarihi: 23.06.2016)

Okullarda, zorunlu din dersinin dışında seçmeli derslerle ilgili sorunlar da yaşanmaktadır. Özellikle Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'in Hayatı ve Temel Dini Bilgiler gibi Sünni İslam inancı ile ilgili seçmeli derslerin baskı yoluyla neredeyse zorunlu olarak okutulduğu ve müfredat ile kitaplarda İslam ve Sünnilik dışındaki dinlere ve inançlara nesnel bir şekilde yer verilmediği gözlenmektedir[3]. 2014 yılında dönemin Milli Eğitim Bakanı seçmeli Hristiyanlık ve Musevilik dersinin verileceğini ve bu derslere ilişkin onaylanmış ders programlarının olduğu açıklanmış olsa da bu konuda henüz bir ilerleme kaydedilmemiştir. Kaldı ki, bu derslerin sadece azınlık okullarında okutulacak olması da Hristiyan ve Museviler tarafından yetersiz görülmektedir. Ders devlet okulları ya da özel okullarda okutulacak olsa bile, seçmeli ders için on öğrenci koşulunun olması ve bir okulda bu kadar Hristiyan veya Musevi öğrencinin bulunmasının zor olması bu planların hayata geçmesini güçleştirecektir.

2013-2014 eğitim öğretim yılından itibaren imam hatip okullarının artış göstermesi ve çok sayıda devlet okulunun, bulunduğu semtte yaşayanların inançları ve görüşleri dikkate alınmayarak imam hatip okullarına dönüştürülmesi de ayrımcılığın farklı bir unsurunu oluşturmuştur. Örneğin, mahallelere açılan imam hatip okulları, o okulda okumayı tercih etmeyen Alevi veya Müslüman olmayan ailelerin çocuklarının başka mahallelerdeki okullara gitmelerine, dolayısıyla da ulaşım masraflarının artmasına yol açabilmektedir. Bu durum, dar gelirli aileleri en yakın mesafede olduğu için imam hatip okullarını tercih etmek zorunda bırakmaktadır.

Zorunlu din dersinden muaf tutulmayı başaran ya da Müslüman olmadığı bilinen öğrenciler için ise okul arkadaşları ve öğretmenleri tarafından dışlanma, sözlü ve fiziksel saldırı yoluyla ayrımcılığa uğrama riski bulunmaktadır. Tarih ve din kültürü ders kitaplarında diğer din ve inançlara yönelik aşağılayıcı ifadeler, öğretmen ve öğrenciler tarafından aynen kullanılabilmektedir. Bu durumlarda herhangi bir şikâyet mekanizmasının işletilmemesi ve sorunun geçici ve gayri resmi yollarla çözülmeye çalışılması, okullarda din ve inanç ayrımcılığının önüne geçilmesini engellemektedir.

Engellilik temelli ayrımcılık

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un 15. Maddesi, hiçbir gerekçeyle engellilerin eğitim almasının engellenemeyeceğini belirtir. Engelliler, ihtiyaçları ve özel durumları dikkate alınarak eşitlik temelinde hayat boyu eğitim imkânından yararlanabilir. Eğitim ortamları ve eğitim sırasında kullanılan materyaller de bu ihtiyaçlara göre düzenlenir. Ne var ki, uluslararası sözleşmeden hareketle oluşturulduğu için Türkiye'deki engelliler açısından önemli olan bu kanunun olması gerektiği gibi uygulandığını söylemek çok zor. Bu durum, engellilerin eğitim hakkından mahrum bırakılması ile sonuçlanmaktadır. Örneğin, Eğitim Reformu Girişimi'nin Temmuz 2015 verilerini içeren raporuna[4] göre, ortaöğretim çağındaki engelli çocukların sadece yüzde 35'i örgün eğitime dahil olabilmektedir.

Öncelikle, fiziksel engelliler için öne çıkan sorun, okulların erişilebilir olmamasıdır. Okul erişilebilir olsa da okula erişimlerini sağlayacak servis

[3] Nurcan Kaya (2014), Türkiye Eğitim Sisteminde Renk, Etnik Köken, Dil, Din ve İnanç Temelli Ayrımcılık, İstanbul. Yayının dijital versiyonu için bkz. http://tarihvakfi.org.tr/media/documents/2_10_2015_13_52_08e54a.pdf (23.06.2016)

[4] Eğitim Reformu Girişimi (2015), Eğitim İzleme Raporu 2014-2015, İstanbul. Raporun dijital versiyonu için bkz. http://www.egitimreformugirisimi.org//sites/www.egitimreformugirisimi.org/files/enews/EIR2014-15_02.12.15.WEB_0.pdf (Erişim tarihi: 24.06.2016)

aracında gerekli düzenlemeler yapılmıyor. Servis şoförleri ve işletmecileri, araçları engellilere uygun bir şekilde düzenlemeyi reddedebilmekte ve buna dair etkili bir yaptırım uygulanmamaktadır.

Kendilerine yönelik önyargılar ve ayrımcı bakış açısı nedeniyle örgün eğitime düzenli devam etmeyen engelliler var. Örgün eğitim yerine açık öğretim yoluyla okumaya çalışan engelliler de sınavlara girerken benzer zorlukları yaşıyor. İkamet yerine uzak bir okulda sınava girmek zorunda kalabiliyorlar. Okullarda çoğunlukla ya hiç ya da standartlara uygun rampa ve asansörler olmadığı için sınıf yerine alt kattaki kütüphanelerde sınava giriyorlar.

Ortopedik engellilerin erişilebilirlikle ilgili sorunları, görme engellilerde ders materyallerinin kendi ihtiyaçlarına uygun hazırlanmaması ya da onlara özel eğitim kurumlarının sayısının yetersiz olması şeklinde hayat bulmaktadır. Ayrıca, görme engelliler gibi işitme engellileri kabul eden okul sayısının da ihtiyacın altında olduğu, hatta bazı il ve ilçelerde ne işitme engelli ne de görme engelli okullarının bulunduğu bilinmektedir.

Hem engelli öğrencilerin eşit koşullarda eğitim almasını hem de engellilere yönelik önyargıyı kırmayı ve farklılıklara saygıyı teşvik etmeyi sağlamak için yapılan kaynaştırma eğitimlerinin de yetersiz olduğu ortadadır. Tanılamanın yanlış yapılması, yani engel düzeyinin hatalı belirlenmesi, sınıflarda engelli olmayan çocukların ailelerinin ayrımcı tavırları, kaynaştırma sınıflarındaki öğretmenlerin yeterli donanıma sahip olmaması engelli öğrencilerin diğer öğrencilerle eşdeğer ve kaliteli bir eğitim almasını önlemektedir. Engelli öğrencileri özel ihtiyaçları doğrultusunda kaynaştırma sınıfı dışında akademik olarak destekleyecek mekanizmalar (bireyselleştirilmiş eğitim programları, destek eğitim odası, vb.) etkin bir şekilde oluşturulmadığı için dersi öğrenemediklerine ve okulu bırakmalarına yönelik bir algı oluşmaktadır.

Gerek okul idarelerinin kayıt konusundaki isteksizliği ya da ihtiyaçlarına özgü okulların yetersizliği, gerekse engelli olmayan öğrenciler ve ailelerinin önyargıları ve ayrımcı tavırları nedeniyle örgün eğitime nadiren devam edebilen zihinsel engellilerin 18 yaşından sonra eğitime devam edebilecekleri üniversite ya da mesleki eğitim gibi bir alan mevcut değildir.

Mültecilik statüsü temelinde ayrımcılık

Suriye'de yaşanan savaşla birlikte Türkiye'ye doğru yoğun göç sonucu artan mülteci sayısı, ayrımcılık tartışmalarına mültecilik ve göç statüsünü de eklemiştir. Beş yıldır yapılan göç tartışmalarının ve üretilen politikaların çoğunun Suriyelilere odaklanması, Türkiye'ye sığınan ve farklı uyruklara sahip yüz binlerce kişinin sorunlarını görünmez kılmaktadır. Sonuç olarak, yabancı bir ülkeye göç etmekten kaynaklanan ayrımcılığın yanı sıra, Türkiye'de göç edenler arasında bir ayrımla da karşı karşıyayız.

Suriyeli çocukların eğitim olanaklarının arttırılması için Eylül 2014'te kabul edilen Yabancılara Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri adlı genelge, devlet okullarında Suriyeli mültecilerin öğrenim görmesinin ve geçici eğitim merkezlerinin kurulmasının yolunu açtı. Buna rağmen, mülteci çocukların eğitim hakkına erişiminin önünde pek çok engel bulunmaktadır.

Mültecilerin yarım bıraktıkları eğitimlerine devam edebilmeleri ve sene kaybını telafi etmeleri için kurulan geçici eğitim merkezlerinin Suriyeli öğrencilere uygun müfredatının bulunmasına rağmen, bu merkezlerin ücretli olması ve bu ücretlerin çok sayıda Suriyeli aile için karşılanabilir olmaması, eğitime erişimdeki engellerden birini oluşturmaktadır. Ayrıca, geçici eğitim merkezlerinin sadece kitlesel olarak en yoğun göç ettiği

ve yaşadığı illerde bulunması, Suriyelilerin Türkiye'nin birçok iline yayıldığı gerçeği ile örtüşmemekte ve buradaki öğrencilerin eğitime erişimini kısıtlamaktadır. Ayrıca, Suriyelilerin yoğun olduğu illerde bile talebi karşılayacak sayıda geçici eğitim merkezinin bulunmaması, bu merkezleri kapasitesinden fazla kalabalık hale getirerek Suriyeli çocukların kaliteli eğitim almasını engellemektedir.

Geçici eğitim merkezi ücretini karşılayamadığı için devlet okullarına kayıt yaptıranlar da eğitimde eşit imkânlara erişemiyor. Örneğin, Türkmenler dışındaki Suriyeli çocukların Türkçe bilmiyor olması ve bu öğrencilere uygun müfredatın uygulanmaması, bunun yerine çocukların Türkiye eğitim müfredatına uyum sağlamasının beklenmesi başarı oranlarını düşürmektedir. Ayrıca, bazı okullarda ders programının Arapça yapılması da yeterli değil çünkü Suriye'den gelip de ana dili farklı olan çok sayıda çocuk bulunuyor.

Devlet okullarına kayıt ücretsiz olsa da okula ulaşım ya da kırtasiye masrafları da dar gelirli Suriyeli ailelerin çocuklarını okuldan almalarına yol açabiliyor. Bütün bu faktörlerin etkisiyle, çok sayıda Suriyeli mülteci çocuk eğitim sisteminin dışında kalmaktadır. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün 2015 sonunda yayımladığı rapora göre, Türkiye'de 400 binin üzerinde Suriyeli çocuk okula gitmiyor[5].

Müfredat, dil ve masraf engellerini aşabilen Suriyeli öğrenciler, akranları, akranlarının aileleri ya da okul idaresinin ayrımcı muamelesine maruz kalabiliyor. Türkiyeli velilerin çocuklarını Suriyelilerle aynı okulda okutma konusunda isteksizliğinin sınıf ortamına yansıması, işi çocukları aynı sıralarda oturtmamaya ve birbiriyle konuşmamaya kadar vardırabiliyor. Okul idaresi ve öğretmenlerin bu ayrımcı ve dışlayıcı tutumla mücadele edecek donanıma sahip olmadıkları ya da müdahale etmeye çekindikleri gözlenmektedir.

Suriye dışındaki ülkelerden gelen sığınmacı ve mültecilerin de eğitime erişimlerinin önündeki başlıca engellerin kayıt ve kimliklerinin olmaması, dil sorunu, akranları ve ailelerinin ayrımcı tutumu ve maddi imkansızlıklar olduğu söylenebilir.

Okula kayıt olmak için kimlik numarası gerektiği için henüz ikamet tezkeresi almamış çocukların eğitim imkânlarından faydalanmaları mümkün değildir. Okula kaydolmayı başarabilmiş sığınmacı ve mültecilerin hareketlilik nedeniyle eğitimleri bölündüğünden ve Türkiye'de başlayacağı eğitim seviyesinin tespiti için denklik/mezuniyet belgelerine sahip olmadıklarından, çocuklar çoğunlukla kaldıkları yerden devam edemiyor. Seviye tespit sınavlarının Türkçe yapılıyor olması, Türkçe konuşamayan çocukların eğitim seviyelerinin yanlış belirlenmesi ve alt sınıflara kaydolmalarına neden olabiliyor.

Suriyelilerde olduğu gibi diğer uyruklara sahip sığınmacı çocuklar da sınıf ortamında öğrenci ve velilerin ayrımcı tutumlarına maruz kalabiliyor. Ayrıca, sığınma ve üçüncü ülkeye yerleştirme prosedürünün uzun sürmesinin yol açtığı belirsizlik de çocukların kaynaşmasının önünde engel oluşturmakta ve eğitim başarısını engellemektedir.

Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan ailelerin geçinebilmesi için mülteci çocukların çalışması okula gitmelerini engelliyor. Ayrıca, çocuklar çalışmasa bile okul kaydı sırasında bağış parası talep edilmesi ya da kırtasiye ve ulaşım gibi harcamaların yüksek olması nedeniyle de okula devam edemeyen çocuklar bulunmaktadır.

Sonuç olarak, eğitim bir zorunluluk olarak değil de sığınmacı ve mültecilerin isterlerse kullanabileceği bir hak olarak sunulduğu için aileler çocuklarını okula göndermeyi tercih etmeyebiliyor.

Mülteci ve sığınmacıların yükseköğretime katılım düzeyi maalesef düşüktür. Bunun sebepleri arasında üniversite masraflarının mülteciler tarafından karşılanamıyor olması, üniversitelerde mülteci ve sığınmacılar için ek kontenjan ve burs olanaklarının yeterli olmaması sayılabilir. Yine de, 2012'den beri çıkarılan düzenlemelerle Türkiye'deki üniversitelere girişi kolaylaşan ve kendileri için çeşitli burs olanakları yaratılan Suriyeli mültecilerin diğerlerine göre biraz daha 'şanslı' olduğu söylenebilir.

[5] İnsan Hakları İzleme Örgütü (2015), 'Geleceğimi Hayal Etmeye Çalıştığımda Hiçbir Şey Göremiyorum': Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Çocukların Eğitime Erişiminin Önündeki Engeller, https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/turkey1115tu_web.pdf (Erişim tarihi: 25.06.2016).

Tavsiye ve öneriler:

Bu belgede eğitim sisteminde LGBT, Çerkes, Roman, engelli, dini gruplar ve mültecilerin maruz kaldığı ayrımcılık kısaca özetlenmiştir. Eğitim ve öğretimin ayrımcılıktan arındırılması ve eşitlikçi bir niteliğe kavuşması için başlıca önerilerimiz şunlardır:

- Eğitim sisteminde ayrımcılıkla mücadele için etkili hukuki ve idari başvuru ve şikâyet yollarının oluşturulması;
- Öğretmenlerin sınıf ve okul ortamında ayrımcılıkla etkili bir şekilde baş edebilmeleri için donanımlarının arttırılması;
- Öğrenci ve velilerin ayrımcı tutum ve davranışlarda bulunmasını önleyecek eğitim programlarının tasarlanması ve uygulanması;
- Türkiye'de konuşulan dillerin müfredata eklenerek etkili bir şekilde öğretilmesinin yolunun açılması;
- Ders kitaplarının ayrımcı ifadelerden arındırılması için gerekli çalışmaların yapılması;
- Yukarıda sıralanan bütün önerilerin etkili bir şekilde hayata geçirilebilmesi için toplumsal cinsiyet, engelli hakları, mülteci hakları, etnik köken ve din temelli ayrımcılık alanında çalışan hak temelli sivil toplum örgütleriyle işbirliği yapılması;
- Maddi zorluklar nedeniyle eğitimde eşit fırsatlara sahip olamayan ve dolayısıyla da okula devam etmeyen öğrenciler için (ör; engelli, Roman, mülteci, vb.) özel bursların sağlanması.

Bu yayın, İnsan Hakları Ortak Platformu adına KAGED tarafından yürütülen ve Hollanda Büyükelçiliği'nin Matra Programı kapsamında desteklenen "Living without Discrimination / Ayrımcılık Olmadan Yaşamak" projesi kapsamında hazırlanmış ve yayınlanmıştır.
Bu yayının, Hollanda Büyükelçiliği'nin resmi görüşlerini yansıttığı düşünülmemelidir.